

Угрожавање живота људи изазивањем опште опасности

УДК: 343.346.5:[001.38+62.001.6]

Др Александар Игњатовић, генерал-мајор

Живот и здравље људи стално су угрожени разноврсним опасностима. У давној прошлости опасност је углавном потицала од природних сила и катастрофа.

Касније, са поделом људске заједнице на класе, народе и државе, она се проширила на разне сукобе између тих људских групација. Свакако, рат је највећи и најтежи сукоб, који је временом не само све више угрожавао већ је и уништавао људске животе. Великим страдањима у последњим ратовима посебно је допринео развој науке, технике и технологије који је кориштен за рат и ратна разарања.

Да би се избегле опасности од кориштења високе технике и технологије, као и од техничких средстава чији се рад заснива на снажним изворима енергије, правна наука, а посебно кривично право, као њена грана, мора да пропише правила кориштења и руковања свим тим опасним средствима, а затим и забрањена дела којима се угрожавају живот људи и њихово здравље, и да примењује ефикасне санкције према онима који обављају таква дела.

У скоро свим законодавствима света појављује се, онедавно, релативно нова група кривичних дела – кривична дела угрожавања живота и здравља људи изазивањем опште опасности. Пошто је развој науке, технике и технологије у сталној експанзији, као и њихова примена, та је група кривичних дела, у тежињи да се прате и санкционишу штетне последице примене, употребе и кориштења свих тих средстава, у процесу метаморфозе и доградње. У вези с тим је у последње време одржано неколико међународних саветовања и конгреса, што је утицало да скоро сва национална законодавства, у својим законима, предвиде та кривична дела као опште опасна дела, чије су последице велике и тешке, и погађају све људе, прелазећи границе појединих држава, региона, па и континентата.

Појам и карактеристике опште опасности

Развој науке, технике и технологије, уколико је позитивно усмерен, омогућава савременом друштву висок ниво живота и рада. Због тога је неоспорна потреба за овладавањем и што потпунијом експлоатацијом научних открића и технолошких остварења која воде ка даљем напретку човечанства. Број и значај тих открића и остварења, у скоро свим

областима, стално се повећавају због напретка науке, кориштења снажних извора и огромних количина енергије и употребом све сложенијих техничких достигнућа у свим гранама привреде и свакодневном животу. Међутим, истовремено, неопходно је да се та средства и достигнућа цивилизације користе уз потребне мере обазривости и предострожности, на прецизно прописане начине, како не би била доведена у питање сигурност људи и да се не би, уместо да буду у служби и у интересу човека, претворила у своју супротност.

Извори опасности по живот, телесни интегритет и здравље људи су разноврсни, и све их је више с развојем науке и технике којим је повећана моћ људи до неслућених размера. У садашње време наука омогућава људима да веома брзо и радикално мењају природу и прилагођавају је својим потребама. Али, снага тих капацитета је велика и непредвидива, па тежња за све већом продуктивношћу и експлоатацијом природних богатстава прети да и њихова употреба у корисне сврхе изазове нежељене штетне ефекте по живот и здравље људи, чак и да доведе у питање њихов биолошки опстанак. Таква бојазан је основана због тога што је развој науке и технике био много бржи од развоја људске свести. Наиме, просечна свест савременог човека је углавном једносмерна, те није у стању да сагледа неопходност разумног и умереног кориштења техничких капацитета према општедруштвеним циљевима и потребама. То је, у ствари, једна од основних тешкоћа у спречавању друштвено опасних активности у процесу употребе и кориштења техничких достигнућа.

Начин кориштења и експлоатације техничких и технолошких достигнућа, због наведеног, мора да буде потпуно и прецизно регулисан и прописан разним нормативним актима и упутствима, како у интересу оних који рукују њима, тако и у интересу свих људи чија безбедност може да буде угрожена дејством тих средстава. Неопходно је да развој и усавршавање техничких средстава, ради повећања ефеката њихове експлоатације, прате и одређене мере дограђивања већ прописаних мера безбедности у различитим правилницима, програмима и упутствима за руковање тим средствима. Истина је да се за све ситуације које могу настати због употребе савршенијих и савременијих средстава не могу одмах прописати све потребне мере безбедности, па то налаже обавезу свима који рукују таквим средствима да, према свом знању и искуству, предузму најцелисходније и најпотребније мере безбедности како не би дошло до тешких хаварија, њиховог негативног дејства и стварања опште опасности по живот и здравље људи. То утолико пре што међу њима има средстава која изазивају тзв. експанзивна дејства, која могу неконтролисано да се шире. По правилу, реч је, наглашава Драгољуб Атанацковић, о средствима која ослобађају природне или вештачке снаге чије се дејство не може ограничити, нити контролисати (на пример, вода, ватра, експлозив, отровни гасови итд.).¹ Таква су и

¹ Др Драгољуб Атанацковић, *Кривично право*, (посебни део) 1985., стр. 337.

нека новија средства, са још разорнијим, опаснијим и ширим дејством: разна енергетско-електрична и атомско-нуклеарна постројења, чијим неправилним руковањем и проузрокованом хаваријом могу да наступе опасности са катастрофалним последицама по живот и здравље људи и њихових потомака.²

Значај прописивања кривичних дела против опште опасности

Право, а посебно кривично право, ради спречавања наведених последица, мора да има велики значај у прописивању, прво, правила за кориштење и руковање свим опасним средствима, а затим у прописивању забрањених дела, којима се угрожава живот људи и њихово здравље, као и у примени ефикасних санкција према починиоцима таквих дела. Доношење прописа, ма колико они били бројни и детаљни, о начину кориштења и мерама предострожности показало се као недовољно и није дало одговарајуће резултате. Нажалост, кривично-правна интервенција ради заштите живота и здравља људи од опште опасних дејстава долази у обзир као крајње али нужно средство, и то онда када сва друга, па и правна средства за постизање тог циља нису дала одговарајуће резултате. Једино тако – комбинацијом наведених начина, постепено али сигурно, биће усађена у свест људи идеја да општи и дугорочни интереси човечанства морају да буду изнад тренутних, појединачних, па и групних интереса, односно да је штетно дејство опште опасних средстава много веће и шире од користи која се може краткотрајно и привидно добити.

Због тога се, у последње време, у скоро свим савременим законодавствима света појављују релативно нова кривична дела, која још увек нису коначно груписана, а различито се одређује и стално дограђује и њихово биће. Метаморфоза тих кривичних дела у савременом добу је сасвим разумљива и оправдана због наглог развоја науке и технике, као и нових технологија, којима се стварају најразличитији нови извори енергије, а начини њиховог кориштења везани су за бројне ризике и опасности.

Актуелност тих кривичних дела у савременом животу и недовољна обрађеност наметнула је њихово разматрање у теорији кривичног права, како у домаћим (унутрашњим), тако и у међународним оквирима. Кривична дела којима се доводе у опасност живот и тело људи нашла су се на дневном реду 10. међународног конгреса за кривично право у Риму 1969. године, што указује на значај тих кривичних дела у међуна-

² Дванаест година после несреће на реактору нуклеарне централе у Чернобилу, у Украјини, још увек се осећају катастрофалне последице. Према саопштењу украјинског министарства здравља, још увек 3,2 милиона људи живи у контаминираној зони. Од 350.000 људи који су учествовали у санирању последице катастрофе умрло је 12.519 од разних облика рака и радијације. Само током 1997. године умрло је 2.198 људи. У односу на 1986. годину, број деце оболеле од рака штитне жлезде повећао се десет пута, с тенденцијом даљег повећања („Политика“, 24. април 1998).

родним размерама. То је сасвим разумљиво с обзиром на две главне карактеристике тих кривичних дела. С једне стране, употреба технике и техничких достигнућа нужно повезује бројне људе, све чешће на великим просторима, која прелазе и државне границе. Не само употреба већ и сам развој технике и њено усавршавање неминовно упућује једне на друге, не само људе већ и државе. Због сарадње, размене идеја и искустава и заједничког и кооперативног рада, неминовна је и заједничка последица изазивања опште опасности, коју може проузроковати неправилно и непрописно руковање и управљање таквим техничким средствима или енергетским системима. Због тога је на Конгресу у Риму, поред осталог, закључено „да је у свим системима кривичног права број кривичних дела довођења у опасност и њихов значај у сталном порасту, као одраз техничког развоја и интернационализације односа, да ризици који искрсавају у току оваквог друштвеног кретања оправдавају законодавце да развију законске механизме усмерене на заштиту живота, телесног интегритета и обезбеђења материјалних добара од општедруштвеног интереса, да се овакве ситуације одражавају и на кривичноправном плану путем развијања правних правила која имају за циљ заштиту појединаца, њихових колектива, али и свих других, да се у процесу конституисања кривичних дела мора стриктно поштовати и принцип легалитета, уз конкретно дефинисање видова опасности и правну идентификацију круга лица која подлежу посебним професионалним обавезама“.³

Иако су у многим националним законодавствима и пре тог конгреса предвиђена кривична дела изазивања опште опасности, Конгрес је утицао на још детаљније и систематичније регулисање тих кривичних дела, а у неким законодавствима су први пут предвиђена кривична дела изазивања опште опасности или кривична дела против опште сигурности, како се зову код нас и у још неким земљама. Због тога постоје и знатне разлике у обиму и садржини регулисања кривичних дела против опште сигурности у страном кривичном законодавству и она се у разним земљама предвиђају на разне начине. То је разумљиво и због тога што је реч о кривичним делима којима се штите различите друштвене вредности, као што су: живот, тело, здравље људи и имовина.

У неким законима, посебно старијим, поједина кривична дела из те групе, на пример, изазивање пожара, поплаве, експлозије и слично, предвиђена су заједно са кривичним делима против имовине. Тако је у Кривичном закону Француске, у којем у групи кривичних дела против имовине постоји подгрупа кривичних дела разарања, уништења и оштећења. Кривична дела против опште сигурности сврстана су у неким законодавствима у групу кривичних дела против јавне сигурности, јер између те две групе кривичних дела постоје велике сличности и многи заједнички елементи, будући да обе групе кривичних дела спадају у ред

³ Види опширније др Душан Цотић, *Десети међународни конгрес за кривично право*, Југословенска ревија за кривично право, број 3/1970.

општеопасних кривичних дела. Такав начин регулисања прихватиле су Италија и Русија.

У Кривичном законнику Чешке, на пример, та се дела појављују заједно са кривичним делима против здравља људи. За то, такође, има много основа, јер и та кривична дела, као и кривична дела против опште сигурности, имају све карактеристике опште опасних кривичних дела. Ипак, постоје извесне разлике које их чине посебним групама. Разлика је, прво, у томе, што се код кривичних дела против опште сигурности људи и имовине доводе у опасност телесни интегритет и живот људи, док се код кривичних дела против здравља људи и човекове средине доводи у опасност здравље људи, што посредно ипак значи довођење у опасност не само телесног интегритета већ и живота људи. Међутим, битнија је друга разлика у томе што се кривичним делима против опште сигурности људи и имовине доводи у опасност и имовина, док се кривичним делима против здравља људи и човекове средине, имовина не доводи у опасност.

Већина земаља, нарочито новија законодавства, стоје на становишту да кривична дела против опште сигурности људи и имовине, и поред њихове сличности и сродности са кривичним делима против здравља људи и човекове средине и кривичним делима против безбедности јавног саобраћаја, треба систематизовати у посебну групу као кривична дела против опште сигурности, јер она ипак чине специфичну целину и разликују се од других, па и наведених група кривичних дела. Прва и основна разлика је у карактеристикама извора опасности којима се изводи напад на заштићени објект кривичних дела против сигурности људи и имовине, а који су другачији од извора опасности код кривичних дела против здравља људи и човекове средине и кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја. Наиме, у случају кривичних дела против здравља људи и животне средине ти извори опасности или начин и средство којим се изводи напад на здравље људи ужи су и тачно одређени. Они се свде на угрожавање здравља људи заразом, угрожавање здравља људи лечењем (начин лечења) и угрожавање здравља људи шкодљивим средствима.

Основна специфичност кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја је у томе што су она усмерена против опште сигурности људи и имовине у јавном саобраћају. Дакле, још уже и специфичније су одређени извори опасности, односно средство или начин на који се те вредности угрожавају, за ту групу кривичних дела. Отуда опасност која је последица тих кривичних дела није у свему истоветна с општом опасношћу. У случају кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, за разлику од кривичних дела против опште сигурности људи и имовине, није реч о ослобађању природних сила и њиховом огромном стихијском и неконтролисаном деловању, већ о опасности која је изазвана у саобраћајној незгоди. Дакле, средства којима се врше општеопасна кривична дела су, по правилу, експанзивна и стихијска, што значи да се на њих тешко може утицати и, док средства и начини

којима се врше кривична дела против безбедности јавног саобраћаја нису таква (непрописна или неприлагођена возња, неисправно возило итд.).⁴ Остале разлике између наведених група кривичних дела су мање, а огледају се у заштитном објекту, субјекту извршења, степену и јачини угрожености, карактеру последица, могућностима њиховог спречавања итд. Свакако, тим разликама се још више оправдава разврставање наведених кривичних дела у три посебне групе и њихово посебно регулисање у кривичном закону, како је, сасвим исправно, поступио и наш законодавац.

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине у нашем законодавству

За разлику од других кривичних дела против живота и тела и имовине, за која је неопходно да дође до смрти, повреде или оштећења, зависно од тога које је заштићено добро нападнуто, за кривична дела против опште сигурности људи и имовине не тражи се тај услов. За постојање тих дела довољно је да су наведена добра била само угрожена, тј. да је њихова сигурност била доведена у питање. Карактеристика тих кривичних дела је у томе што она нису искључиво усмерена на живот и тело или имовину. Међутим, угрожавањем живота, тела или имовине та кривична дела су усмерена, истовремено, и против специфичних друштвених односа, који се одвијају међу људима кроз руковање, употребу и кориштење технике, као и техничких и технолошких достигнућа.

Општа опасност којом се угрожавају заштићена добра, као последица кривичних дела против сигурности људи и имовине, може бити конкретна или апстрактна опасност. Конкретна (непосредна) општа опасност постоји када, према општем искуству, постоји блиска и реална могућност да дође до повреде заштићеног објекта, тј. живота или тела људи. Односно, она је објективна, стварна и конкретна: заштићено добро се налази у непосредној опасности, мада још увек није повређено.

У случају неких радњи, нарочито опасних, за постојање кривичног дела није потребно наступање конкретне последице (опасности) по живот или тело. Постојање опште опасности се претпоставља у закону и произилази из карактера инкриминисане радње. У тим случајевима постоји апстрактна општа опасност, која се састоји у могућности наступања конкретне опасности, као ближе и непосредније, тако да је апстрактна опасност предуслов конкретне опасности, односно она јој претходи.

Разлика између та два слична и блиска, али сложена правна појма, у томе је што се за кривична дела апстрактне опасности не тражи доказивање да је таква опасност заиста наступила, док за кривична дела конкретне опасности таква опасност треба да буде и доказана да би

⁴ Др Драгољуб Атанацковић, *Кривично право*, (посебни део) 1985., стр. 360.

могла да буде реч о кривичном делу. У законодавно-техничком погледу разлика између тих кривичних дела је изражена тако што се код кривичних дела апстрактне опасности, за разлику од кривичних дела конкретне опасности, та опасност не уноси у опис кривичног дела као елемент његовог бића. Апстрактна опасност, дакле, не улази у законско биће односног кривичног дела, већ је само законодавни мотив инкриминације. Због тога се она не мора доказивати, јер се претпоставља да је наступила чим је изведена радња која је опасна по својој природи. Насупрот томе, конкретна опасност се мора доказивати. Кривична дела конкретне опасности се одликују тиме што се у њиховом опису налазе формулације: „и тиме изазове опасност“ или „и тиме доведе у опасност“. Према томе, да би постојало кривично дело с конкретном опасношћу потребно је да се утврди да је заиста услед радње извршења изазвана опасност за заштићено добро, односно да је заиста заштићено добро доведено у опасност. Ако се то не утврди – није утврђено постојање једног од елемената кривичног дела, па, према томе, ни постојање самог кривичног дела.

Из наведеног произилази да заштитни објект за та кривична дела нису сам живот и тело, односно имовина, већ сигурност људи и имовине као једна од виталних вредности савременог друштва. Истина, та сигурност се нарушава нападом на живот и тело људи и имовину, али тај напад, у тим кривичним делима има другачији значај него у случају класичног напада на живот људи и имовину. Наиме, у тзв. класичним кривичним делима против живота и тела и имовине напад се ограничава на индивидуално одређена лица и ствари, док се у кривичним делима против опште сигурности људи и имовине општа опасност односи на индивидуално неодређен број људи или индивидуално неодређен број ствари. То, по правилу, значи да ће та опасност постојати када је угрожен велики број људи или ствари. Она ће постојати, истина, и онда када је угрожено само једно лице или ствар, али под условом да се не зна које ће то лице бити, односно да је оно индивидуално неодређено (на пример, ако се на улици остави електрични вод под напоном од којег може страдати само једно лице, али индивидуално неодређено). Исто тако, општа опасност ће постојати и када је велика маса људи индивидуално угрожена, али под условом да се опасност не ограничава, и да се не може ограничити, на поједина од тих лица (на пример публика у позоришту у којем је подметнут експлозив).

На тако изричит начин одређен је заштитни објект само за нека кривична дела против сигурности људи и имовине, на пример, за кривична дела изазивања опште опасности из чл. 187. Кривичног закона Републике Србије, оштећења заштитних уређаја на раду из чл. 189. КЗ Републике Србије и непрописно и неправилно извођење грађевинских радова из чл. 190. КЗ Републике Србије. У тим случајевима реч је о конкретној опасности и зато се приликом основне поделе кривичних дела против сигурности људи и имовине сврставају у кривична дела конкретне опасности.

Постоје, међутим, кривична дела из те групе у чијем опису се уопште не помиње напад на живот и тело људи и имовину, односно изазивање опасности за наведена добра. Таква кривична дела су: уништење или оштећење јавних уређаја (чл. 188. КЗ РС), оштећење брана (чл. 191. КЗ РС) и уништење, оштећење или уклањање знакова којима се упозорава на опасност (чл. 192. КЗ РС). У опису тих кривичних дела законом је одређен граматички објект, што се може видети и из самих назива тих кривичних дела. Тачније, законодавац је само одредио шта је предмет уништења или оштећења, без навођења да ли се и за која добра тиме ствара опасност, односно шта је заштитни објект. Међутим, без обзира на такво законско решење, подразумева се да су и у случају тих кривичних дела нападни објект живот и тело људи и имовина. Према томе, за постојање кривичног дела није битно наступање последице на граматичком објекту. Кривично дело ће се сматрати изведеним само онда када је наступила последица на нападнутом објекту. Међутим, утврђивање наступања последице на граматичком објекту, није сасвим без значаја. Оно је, напротив, понекад веома важно за правилну квалификацију дела. Наиме, има ситуација да је код више кривичних дела последица која настаје на нападном објекту идентична, па би због тога њихово међусобно разликовање било немогуће ако се не би узимала у обзир и последица која настаје на њиховом граматичком објекту. На пример, кривично дело оштећења заштитних уређаја на раду има за последицу конкретну опасност по живот или тело људи, или имовину већег обима. Међутим, наступање такве последице карактеристично је и за нека друга кривична дела. Због тога је потребно да се утврди да је наступила последица на граматичком објекту који је одређен у опису тог кривичног дела, јер се, у супротном, неће радити о том, већ о неком другом кривичном делу. У случају тих кривичних дела реч је о апстрактној опасности, и зато се приликом поделе кривичних дела против сигурности људи и имовине, према врсти опасности, сврставају у кривична дела апстрактне опасности.

За постојање кривичних дела и са конкретном и с апстрактном опасношћу, дакле, није потребно да дође до телесне повреде смрти или оштећења имовине. Уколико је наступила нека од тих последица, реч је о тешком делу против опште сигурности из чл. 194. КЗ Републике Србије. У том члану су одређена кривична дела против опште сигурности људи и имовине квалификована као тежа последица. Инкриминацијом су обухваћена кривична дела из те главе, којима се изазива конкретна опасност по живот или тело људи или имовину већег обима (чл. 187–190), ако је услед њих наступила тешка повреда заштићеног добра. С обзиром на природу проузроковане тешке последице и облик виности учиниоца за основно кривично дело, тешка дела против опште сигурности људи и имовине подељена су у нашем закону на пет група. Теже последице које из наведених кривичних дела могу произићи јесу: тешка телесна повреда неког лица или имовинска штета великих

размера или смрт једног или више лица. Основно кривично дело којим су проузроковане те последице може да буде извршено с умишљајем или из нехата. Међутим, одговорност за тежу последицу, односно за тешко дело против опште сигурности постоји само ако је учинилац у односу на ту последицу поступао из нехата. Ако је и тежа последица била обухваћена умишљајем учиниоца, постојаће, по правилу, идеални стицај основног кривичног дела против опште сигурности и другог кривичног дела за које је та последица законско обележје дела (убиство, тешка телесна повреда, оштећење туђе ствари, и слично).

Карактеристично је, такође, да је радња извршења за ту групу кривичних дела различито одређена, па и за исто кривично дело, а састоји се, како од чињења, тако и од нечињења. Типичан пример за такво одређивање радње извршења за исто кривично дело јесте прво кривично дело из те групе, а то је кривично дело изазивања опште опасности. У ставу 1. тог кривичног дела наведено је да се кривично дело може извршити чињењем. При томе, прво су наведене радње којима се може извршити кривично дело, а затим је употребљена формулација: „...или каквом другом опште опасном радњом или опште опасним средством изазове опасност за живот или тело људи...“

Сигурно је да су радње наведене у том члану (пожар, поплава, експлозија, отрови, моторна сила итд.), у ранијем периоду, када је то кривично дело прво обухваћено кривичним законом, биле најчешће и типичне радње извршења тог кривичног дела. Међутим, касније, с развојем технике и технологије, број тих радњи се увећао до огромних размера, тако да их је сада тешко побројати, дефинисати и, посебно, тај број учинити коначним. Због тога је мудро поступио наш законодавац када је употребио формулацију: „и другом опште опасном радњом или опште опасним средством“, и тиме обухватио све друге будуће опште опасне радње и средства. У судској пракси се потврдило да су те радње бројне и веома разноврсне. Међутим, све те радње – и оне које су наведене у закону, а и оне друге, које се појављују у пракси – имају иста обележја опште опасних радњи или средстава, односно представљају општу опасност, као основну карактеристику те групе кривичних дела.

Неке од радњи извршења тих кривичних дела, на пример, у чл. 187, став 2, и 189, став 2, КЗ РС, одређене су као непредузимање прописаних или потребних мера, задатака и радних обавеза. Из законског описа радње извршења за та кривична дела произилази да она спадају у кривична дела која се обављају нечињењем, односно пропуштањем. Кривична дела, за која се радња извршења састоји у нечињењу називају се омисивни деликти. Основна карактеристика тих кривичних дела јесте да се она врше пропуштањем нечега што је одређено лице било у обавези да предузме, односно учини. Обавеза да се предузме нека радња може да произилази из закона – кривичног или неког другог, из неког другог прописа, из правног посла, радног односа, претходног чињења, односно поверења, итд. Анализом радњи извршења за кривична дела

против опште сигурности људи и имовине долази се до закључка да обавеза за њихово предузимање углавном произилази из радног односа. Тако је у чл. 187, став 2, КЗ РС, између осталог, наглашено: „...службено или одговорно лице које не постави прописане уређаје за заштиту од пожара, поплаве, отровних, јонизирајућих или радиоактивних зрачења, или ове уређаје не одржава у исправном стању, или их у случају потребе не стави у дејство, или не поступа по порописима или техничким правилима о заштитним мерама“, док је у чл. 189, став 2, КЗ РС наведено: „...одговорно лице у руднику, фабрици, радионици или уопште на раду, које не постави заштитне уређаје... или не поступа по прописима или техничким правилима о мерама заштите при раду...“

Конкретне радње извршења, које је одређено лице било дужно да обави, нису одређене у кривичном закону, већ у бројним прописима о организацији и раду, као и заштитним мерама за постављење и одржавање у исправном стању одговарајућих уређаја за заштиту живота и здравља људи. Из тога произилази да је реч о кривичним делима с бланкетном нормом, тј. таквој врсти кривичног дела за које се даје само општи оквир радње кривичног дела, док се детаљно одређивање исте као елемента – бића кривичног дела, препушта неком другом кривичном или некривичном пропису, који може да буде садржан не само у другом закону него и у неком нормативном подзаконском акту. Према томе, постојање кривичног дела с бланкетном нормом зависи од примене неке норме којом треба да се одреде елементи бића кривичног дела и да, на тај начин, садржина бланкетној норми предвиђеној у кривичноправном пропису. Ако таква норма није донета или је престала да важи, онда ни бланкетна норма не може да буде примењена. Управо због тога, као и због чињенице да је технички напредак сталан и да га је немогуће брзо пратити одговарајућим приписима о заштити таквих достигнућа, нужно је да се нешто другачије одреди радња извршења – нечињења у кривичном закону. Наиме, једна од формулација којом би могла да се надомести наведена празнина могла би да гласи: службено или одговорно лице које не предузме прописане или очигледно поправне мере обазривости. Такво решење не би било неуобичајено за нашу законодавну праксу јер га већ имамо за нека кривична дела у Кривичном закону СР Југославије, на пример, у чл. 212. и 213.

Када је реч о начину одређивања радње извршења, посебну пажњу треба посветити изазивању опште опасности јонизирајућим или радиоактивним зрачењима. Јонизирајуће зрачење има способност да изазове јонизацију молекула и обухвата рентгенско и гама зрачење, као и различите врсте снопова атомских и субатомских честица велике брзине. Јонизацијом у живој материји јонизирајуће зрачење изазива снажно биолошко дејство и уништава живе ћелије, што код јаких доза зрачења може да доведе до смрти или тешког оштећења организма. До неконтролисаног јонизирајућег зрачења околине може доћи услед неправилног поступка с радиоактивним материјама, уређајима за обављање нуклеарних процеса, као и уређајима и стројевима који могу да производе

јонизирајућа зрачења (на пример рентгенски апарати).⁵ Та радња извршења предвиђена је у ставу 1. чл. 187. КЗ Републике Србије. С обзиром на то да су у том ставу предвиђене радње кривичног дела изазивања опште опасности, која се врше искључиво чињењем, као што су пожар, поплава и експлозија, чини се да се то односи и на изазивање опасности по живот или тело људи јонизирајућим зрачењем. То кривично дело, односно радња извршења, појавило се заједно с откривањем радиоактивних материја и нуклеарне енергије. Не само место него и начин на који је одређена радња тог кривичног дела, заиста упућују на наведени закључак о његовом извршењу чињењем. Јер, пажљивом анализом и граматичким тумачењем става 1. чл. 187. КЗ РС, у којем се наводи: „...ко пожаром, поплавом, експлозијом, отровом или отровним гасом, јонизирајућим или радиоактивним зрачењем... изазове опасност за живот или дело људи...“, долази се до закључка да су пожар, поплава и јонизирајуће зрачење активно предузете радње и да се само чињењем могу предузети. Међутим, кривично дело изазивања опасности јонизирајућим зрачењем из става 1. чл. 187. КЗ РС односи се на свако неправилно руковање радиоактивним материјама и уређајима којима се изазивају нуклеарни процеси тако да се тиме омогућава зрачење околине. То се може учинити како чињењем, тако и нечињењем. Радња чињења била би, на пример, обављање одређених нуклеарних процеса противно постојећим правилима поступања. Нечињење би, на пример, било неконтролисање инструмената који служе за показивање повећаног степена опасности од зрачења за време обављања нуклеарног процеса.

Наведено кривично дело треба разликовати од другог облика кривичног дела изазивања опште опасности из става 2. чл. 187. КЗ Републике Србије, који се односи на неправилно поступање у вези с употребом и кориштењем заштитних уређаја или, уопште, на непоступању по прописима или техничким правилима о заштитним мерама. Радња извршења, у случају кривичног дела из чл. 187, став 1, КЗ Републике Србије јесте неправилно поступање с радиоактивним материјама или уређајима за обављање нуклеарних процеса. Дакле, сам поступак и рад на производњи радиоактивних материја. Код другог облика кривичног дела из чл. 187, став 2, КЗ РС, узрок опште опасности је погрешно поступање са заштитним уређајима или је, уопште, у вези с применом заштитних мера а не с погрешним поступањем с радиоактивним материјама или уређајима којима се обављају нуклеарни процеси.

Заштитни уређаји намењени су, по правилу, за случајеве када се нормалном употребом радиоактивних материја и уређаја за нуклеарне процесе повећава опасност преко дозвољене. Међутим, заштитним уређајима не може да се обезбеди заштита или барем не пуна, ако се поступа неправилно са радиоактивним материјама и уређајима за ну-

⁵ Група аутора: Коментар кривичних закона Србије, Косова и Војводине, Београд, „Савремена администрација“, 1986. године.

клеарне процесе. У том случају настаје повећана опасност без обзира на правилно функционисање заштитних уређаја. Према томе, основна разлика између кривичног дела из чл. 187. став 1. и 2, КЗ РС јесте у узрочној вези између радњи и проузроковања опште опасности од јонизирајућег зрачења. У првом случају (став 1), опасност изазива неправилно поступање са радиоактивним материјама или уређајима за обављање нуклеарних процеса. У другом случају (став 2), опасност настаје при правилној употреби радиоактивне материје или уређаја за нуклеарне процесе, а суштина кривичног дела није у самом изазивању опасности, већ у неспречавању опасности због неправилног поступања, са заштитним уређајима и у непридржавању других заштитних мера.

Радње извршења као што су експлозија, пожар или друге опште опасне радње кривичних дела притив сигурности људи и имовине, садрже и друга кривична дела изван те групе. Оне су, као акт чињења, исте или веома сличне општеопасним радњама у другим кривичним делима. Тако, на пример, радња извршења у кривичном делу тероризма састоји се од предузимања опште опасних радњи, од којих се, на пример, као типичне радње наводе изазивање експлозије или изазивање пожара. Због сличности, наведене радње би требало посебно анализирати и упоредити, да би се уочиле сличности и разлике које их чине засебним кривичним делима.

У случају кривичног дела тероризма та опасност се може односити и на мањи број људи (чак и на само једно лице), или на имовину мањег обима. То је разумљиво, јер суштина кривичног дела тероризма није толико у изазивању опште опасности по живот или здравље људи колико у изазивању личне несигурности код грађана или групе грађана. Осећање несигурности код грађана јесте субјективно стање, које се манифестује, пре свега, осећањем страха и угрожености.

У кривичном делу изазивања опште опасности експлозија је, по правилу, опасност по живот и тело већег броја људи и на већем пространству. То је и разумљиво, јер је суштина кривичног дела изазивања опште опасности у ослобађању неконтролисаних експанзивних сила, које имају карактер стихије, док се експлозија у кривичном делу тероризма свесно и вољно лоцира и усмерава на уже подручје, или на тачно одређено место (трг, позориште, биоскопска сала, хотел, чекаоница железничке станице итд.). Такође, последице дејства такве експлозије извршиоци желе да ограниче на тачно одређена места, у чему углавном и успевају, пошто све то диригује човек, са тачно одређеним циљем – изазивањем несигурности код грађана. Свест и воља у том кривичном делу попримају и карактер намере, као квалификованог субјективног елемента. Та намера, како је наведено и у тексту Закона, састоји се у угрожавању уставног уређења и безбедности СР Југославије. Тај субјективни елемент даје кривичном делу тероризма политичку димензију, које нема у случају кривичног дела изазивања опште опасности, и по томе се кривично дело тероризма разликује од

других кривичних дела, која се такође могу извршити помоћу експлозије или пожара, или другом опште опасном радњом.

За постојање свршеног кривичног дела тероризма није нужна чињеница да је заиста изазвана несигурност код грађана или групе грађана. Осећање несигурности код грађана или групе грађана није последица тог кривичног дела. Последица није ни изазивање опште опасности и угрожавање живота људи, већ стварање апстрактне опасности по безбедност земље, чије је наступање несумњиво ако се извршено дело показало као подобно за изазивање осећања личне несигурности код људи, а тиме и за узнемирење јавности. Због тога је потребно да се утврди да је учинилац дело извршио из непријатељских побуда према СР Југославији. Као ни у случају кривичних дела против опште сигурности људи и имовине с апстрактном опасношћу, ни за кривично дело тероризма није потребно да дође до телесне повреде, смрти или оштећења имовине. Међутим, ако је услед извршења тог дела дошло до смрти једног или више лица, или је изазвана опасност по живот људи, или је праћено тешким насиљима и великим разарањима, или је довело до угрожавања безбедности економске или војне снаге земље, постојаће тешки случајеви тероризма, чије кажњавање је предвиђено у чл. 139. КЗ СР Југославије.

У кривичном делу тероризма изазивање опште опасности по живот људи појављује се као квалификаторна околност за постојање најтежих облика тог кривичног дела. То јасно указује да ће кривично дело тероризма постојати и самим изазивањем експлозије или пожара, или предузимањем било које друге општеопасне радње и без угрожавања живота људи. Због тога се, према чл. 138. КЗ СРЈ, у случају тог кривичног дела кажњава и његово припремање. Такво законско регулисање резултат је природе и тежине кривичног дела тероризма, као и велике опасности коју оно изазива. Осим тога, то кривично дело спада у тзв. *delicta preparata*, код којих је у конкретном случају тешко утврдити да ли је реч о припремним радњама или о радњама извршења.

Тежи случај тероризма – кад је учинилац, при извршењу дела из става 1. чл. 139. с умишљајем лишио живота једно или више лица, предвиђен је у ставу 2. чл. 139. КЗ СР Југославије. Из овога произилази да извршилац кривичног дела из става 2. чл. 139. КЗ СРЈ није радњама наведеним у ставу 1. умишљајно неког лишио живота, већ приликом извођења тих радњи још и умишљајно лишио живота једно или више лица. Дакле, приликом изазивања експлозије, пожара или предузимања друге општеопасне радње или акта насиља којим је створено осећање несигурности код грађана, а у намери угрожавања уставног уређења или безбедности СРЈ, па и у случају да је то имало за последицу смрт једног или више лица, за постојање кривичног дела из чл. 139, став 2, КЗ СРЈ неопходно је да је учинилац умишљајем лишио живота једно или више лица. У првом случају, када је до смрти једног или више лица дошло због наведених радњи кривичног дела тероризма, последица

смрти се приписује нехату учиниоца, јер је он заиста у односу на ту последицу морао поступати из нехата. У другом случају, када је при извршењу дела из става 1. чл. 139. КЗ СРЈ учинилац умишљајно лишио живота једно или више лица, та његова последица је, како произилази из самог законског текста, умишљајно предузета.

Из тога произилази да приликом извршења тешког облика кривичног дела тероризма из чл. 139. КЗ СРЈ може доћи до проузроковања смрти једног или више лица на два начина: извршењем једне од радњи тероризма (став 1) и извршења тих радњи умишљајним лишењем живота једног или више лица (став 2). Наизглед, реч је о два, и то веома тешка кривична дела, извршена у стицају, па их тако треба правно квалификовати, и то: као кривично дело тероризма и кривично дело убиства. Међутим, ту постоји једно кривично дело тероризма извршено под тешким, квалификаторним околностима. У конкретном случају, квалификаторна околност је умишљајно лишење живота једног или више лица. Дакле, у питању је само једно, а не два кривична дела. Те две радње – тероризам и лишење живота – веома су тесно повезане и чине једну просторну, временску и животну целину, јер учинилац не би извршио лишење живота да није учинио кривично дело тероризма. Управо, његов циљ је извршење кривичног дела тероризма, а умишљајно лишење живота је дошло као споредна радња, и то пре извршења тероризма (да би отклонио препреке или сметње на путу ка извршењу тероризма), или након извршења тог дела (да би отклонио могућност његовог откривања, прикрио трагове извршења дела, спречио хватање или из неких других разлога, али свакако не из нехата, нити случајно). Дакле, ту се одступа од правила да у свим кривичним делима квалификованим тежом последицом тежа последица мора увек да буде резултат нехата учиниоца. Ако се тежа последица не може приписати нехату учиниоца – постојаће само његова одговорност за основно дело. Уколико је, пак, учинилац и у погледу теже последице поступао с умишљајем, по правилу опет се неће радити о кривичном делу квалификованом тежом последицом, већ о стицају између основног дела против опште сигурности људи и имовине и неког другог кривичног дела (на пример, тешке телесне повреде или убиства).

Остале радње извршења – како кривичног дела изазивања опште опасности, тако и других кривичних дела против опште сигурности – којима се угрожава живот и здравље људи, углавном не изазивају дилеме ни у теорији кривичног права, ни у судској пракси.

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине de lege ferenda

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине прописана су у нашем кривичном законодавству само у кривичним законима република чланица федерације, а у Нацрту кривичног законика СР

Југославије,⁶ у глави тридесетој, предвиђена су кривична дела против опште сигурности људи и имовине. Међутим, она се донекле разликују од кривичних дела прописаних републичким кривичним законима, а има и нових кривичних дела која су углавном резултат наведених достигнућа у примени и кориштењу научних и техничких средстава и нових опасности које она доносе.

У основном кривичном делу из те групе – кривичном делу изазивања опште опасности, предвиђена је, и то на изричит начин, електрична енергија, као још једна врста опасности, а тиме и радња извршења. Та опасност се у сада важећем кривичноправном регулисању подводи под друга опште опасна радња. То је био опште прихваћен став и тумачење постојећег законског текста и у теорији и у пракси. Посебно наглашавање електричне енергије као извора опасности у Нацрту кривичног законика указује не само на заиста велику опасност од тог извора енергије и њену огромну примену већ и на веома честе несрећне случајеве које она изазива због непрописног и непажљивог кориштења и одржавања инсталација и постројења. Пре свега, најчешће долази у обзир стварање опште опасности од електричне струје, али под изазивањем опште опасности електричном енергијом треба подразумевати и свако друго омогућавање негативног дејства електричне енергије. Тако, на пример, и омогућавање негативног топлотног, електромагнетног, хемијског и сличног дејства електричне енергије може се сматрати тим кривичним делом, под условом да је тиме изазвана општа опасност.

Посебно је важно да су у Предлогу законика предвиђена и нека нова кривична дела, којих досад није било. Једно од њих је кривично дело изазивање пожара. Пошто је и код претходног кривичног дела изазивања опште опасности као једна од радњи извршења предвиђен пожар, неопходно је повући разлику између те радње и кривичног дела изазивања пожара. Међутим, тешко је утврдити чиме се предлагач закона руководио када је предложио прописивање тог кривичног дела, утолико пре што до сада ни у теорији, ни у судској пракси није било спорно шта се сматра пожаром, тј. да је пожар опште опасна радња и да се та опасност посебно огледа у неконтролисању ширења ватре.

Наиме, скоро је опште прихваћено мишљење да се изазивање пожара састоји у стварању на неком предмету ватре која има тенденцију да се неконтролисано шири на остале делове те ствари, или на околне ствари и људе. Ако се, с друге стране, погледа диспозиција предложеног кривичног дела, која гласи: „Ко запали ватру на месту где или у време кад, очигледно постоје услови да се она може проширити и тиме изазове пожар“, може се закључити да је суштина и у садашњем решењу и у предлогу иста – не у изазивању ватре на одређеном предмету и његовом уништењу ватром, већ у стварању опасности да се та ватра даље неконтролисано шири. Према томе, оправдано се може поставити

⁶ *Нацрт кривичног законика Савезне Републике Југославије*, Београд, јуни 1998. година, Савезно министарство правде (радна група за изразу кривичног законика СРЈ).

питање да ли је било нужно предлагање посебног кривичног дела у којем би се санкционисало изазивање ватре речима: „Ко запали ватру...“, када постојећа инкриминација у потпуности пружа кривично-правну заштиту.

Следеће потпуно ново кривично дело у Предлогу законика јесте прекидање и оштећење подводног кабла и цевовода (чл. 357). Тим кривичним делом се санкционише ометање телекомуникационе везе, довод струје или нафте, гаса или воде, и то радњама прекидања или оштећења подводних телекомуникационих каблова, високонапонских каблова и цевовода. Као напомена, уз Предлог законика за то кривично дело пише да је чл. 357. преузет из чл. 1056. Закона о поморској и унутрашњој пловидби („Службени лист СРЈ“, 12/98). На основу анализе чл. 353. Кривичног закона Републике Србије, у којем је прописано кривично дело уништење и општећење јавних уређаја: „Ко уништи, оштети, измени, учини неупотребљивим или уклони јавни уређај за воду, топлоту, гас, електричну или другу енергију, или уређаје система веза“, може се закључити да је непотребно и сувишно предвиђање, поред постојећег, новог кривичног дела, само зато што је реч о подводним кабловима и цевоводима који су обухваћени, а самим тим и заштићени наведеним кривичним делом.

У предлогу кривичног законика предвиђена су као нова још и следећа кривична дела: неовлашћено поступање у вези са водопривредном акумулацијом (чл. 358), преузет из члана 116. Закона о водама („Службени гласник Републике Србије“, бр. 46/91. и 54/96), уношење запaljиве материје у рударско окно, нафтно и гасно поље (чл. 361), преузет из чл. 90. Закона о рударству („Службени гласник РС“, 44/49) и неспровођење мера заштите у руднику, нафтном и гасном пољу (чл. 363), преузет из члана 92. Закона о рударству („Службени гласник РС“, бр. 44/94). И за та кривична дела скоро да се може рећи све што је наведено за претходна кривична дела из Предлога кривичног законика.